

ILMIY TADQIQOTDA OLIM ERKINLIGI VA MAS'ULIYATI

Mansurova Nilufar Rahmatullayevna

Namangan davlat Pedagogika instituti

Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi PNT- AU- 25 magistranti

Ilmiy rahbar: PhD, dotsent Qambarov Abdujabbor Bohroliyevich

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20009737>

Annotatsiya: Mazkur maqolada ilmiy tadqiqot jarayonida olim erkinligi va mas'uliyati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik hamda ularning muvozanati tahlil qilinadi. Ilmiy faoliyatning mohiyati, olimning mustaqil fikrlashi va ilmiy izlanish olib borishdagi erkinligi ilm-fan taraqqiyotining muhim omili sifatida yoritiladi. Shu bilan birga, ilmiy faoliyatda mas'uliyat tushunchasi, ilmiy etik me'yorlar, halollik tamoyillari va jamiyat oldidagi javobgarlik masalalari keng ko'rib chiqiladi. Zamonaviy ilm-fanning jamiyat hayotiga ta'siri, ilmiy natijalarning ijobiy va salbiy oqibatlari ham tahlil qilinadi. Muallif ilmiy tadqiqotda erkinlik va mas'uliyatning uyg'unligi ilmiy taraqqiyotning asosiy sharti ekanligini asoslab beradi.

Kalit so'zlar: ilmiy tadqiqot, olim erkinligi, mas'uliyat, ilmiy etika, ilmiy halollik, ijtimoiy javobgarlik, ilm-fan taraqqiyoti, ilmiy faoliyat

Аннотация: В данной статье анализируется взаимосвязь и баланс между свободой и ответственностью ученого в процессе научного исследования. Раскрывается сущность научной деятельности, подчеркивается значение самостоятельного мышления и свободы научного поиска как важного фактора развития науки. Вместе с тем рассматриваются понятие ответственности в научной деятельности, нормы научной этики, принципы честности и ответственность перед обществом. Анализируется влияние современной науки на общество, а также положительные и отрицательные последствия научных результатов. Автор обосновывает, что гармония свободы и ответственности является основным условием развития научного познания.

Ключевые слова: научное исследование, свобода ученого, ответственность, научная этика, научная честность, социальная ответственность, развитие науки, научная деятельность

Abstract: *This article examines the relationship and balance between a scientist's freedom and responsibility in the process of scientific research. The essence of scientific activity is раскрывается, emphasizing independent thinking and freedom of inquiry as key factors in the development of science. At the same time, the concept of responsibility, scientific ethics, principles of integrity, and social responsibility are discussed. The impact of modern science on society, as well as the positive and negative consequences of research outcomes, are analyzed. The author concludes that the harmony between freedom and responsibility is a fundamental condition for scientific progress.*

Keywords: *scientific research, academic freedom, responsibility, scientific ethics, academic integrity, social responsibility, scientific development, research activity*

KIRISH. Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti bevosita ilm-fan rivoji bilan chambarchas bog'liqdir. Har qanday ijtimoiy, iqtisodiy yoki texnologik yutuqlar ortida inson tafakkuri, izlanishi va ilmiy tadqiqotlar turadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, ilmiy faoliyat bilan shug'ullanuvchi olimlarning o'rni beqiyosdir. Olim nafaqat yangi bilimlarni kashf etadi, balki jamiyat taraqqiyotining yo'nalishini ham belgilaydi. Ilmiy tadqiqot jarayonida olim erkin fikrlashi, mustaqil qaror qabul qilishi va yangilik yaratish imkoniyatiga ega bo'lishi zarur. Bu erkinlik ilm-fanning rivojlanishida asosiy omillardan biri hisoblanadi. Chunki yangicha qarashlar, noodatiy g'oyalar va innovatsion yondashuvlar aynan erkin fikr natijasida yuzaga keladi. Biroq erkinlik bilan bir qatorda mas'uliyat tushunchasi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Olimning har bir ilmiy xulosasi, kashfiyoti yoki nazariyasi jamiyatga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ilmiy faoliyat faqatgina shaxsiy manfaat yoki qiziqishlar doirasida emas, balki keng jamoatchilik manfaatlarini hisobga olgan holda olib borilishi lozim. Ayniqsa, bugungi globallashuv davrida ilm-fanning ta'sir doirasi kengayib, uning natijalari insoniyat hayotiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Mazkur tezisda ilmiy tadqiqotda olim erkinligi va mas'uliyati o'rtasidagi muvozanat, ularning o'zaro bog'liqligi va ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, ilmiy faoliyatda axloqiy me'yorlar, jamiyat oldidagi javobgarlik va ilmiy halollik masalalari ham yoritib beriladi.

Asosiy qism

1. Ilmiy tadqiqot tushunchasi va uning mohiyati

Ilmiy tadqiqot – bu yangi bilimlarni olish, mavjud bilimlarni kengaytirish va nazariy hamda amaliy muammolarni hal qilishga qaratilgan tizimli faoliyatdir. Ilmiy tadqiqot jarayoni kuzatish, tahlil

qilish, tajriba o'tkazish va xulosa chiqarish bosqichlaridan iborat bo'ladi. Ilmiy izlanishlar inson tafakkurining eng yuqori darajadagi ifodasi hisoblanadi. Bu jarayonda olimdan chuqur bilim, mantiqiy fikrlash, sabr-toqat va ijodiy yondashuv talab etiladi. Ilmiy faoliyatning asosiy maqsadi – haqiqatni aniqlash va uni ilmiy asosda isbotlashdir.

2. Olim erkinligi: mazmuni va ahamiyati

Olim erkinligi – bu ilmiy izlanish olib borishda mustaqil fikr yuritish, mavzuni tanlash, metodlarni qo'llash va natijalarni erkin ifoda etish huquqidir. Bu tushuncha ilmiy faoliyatning ajralmas qismi hisoblanadi.

Erkinlik bo'lmasa, ilmiy taraqqiyot sekinlashadi yoki umuman to'xtab qoladi. Chunki yangilik yaratish uchun inson mavjud chegaralardan chiqib fikrlashi kerak. Olim erkinligi quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

- ilmiy yo'nalishni mustaqil tanlash
- yangi g'oyalarni ilgari surish
- mavjud qarashlarni tanqidiy tahlil qilish
- natijalarni erkin e'lon qilish

Shu bilan birga, erkinlik cheksiz emas. U muayyan me'yorlar va chegaralar bilan tartibga solinadi.

3. Ilmiy faoliyatda mas'uliyat tushunchasi

Mas'uliyat – bu olimning o'z faoliyati natijalari uchun javob berish majburiyatidir. Ilmiy faoliyatda mas'uliyat bir necha yo'nalishda namoyon bo'ladi:

- ilmiy natijalarning haqqoniyligi
- ma'lumotlardan to'g'ri foydalanish
- plagiatdan voz kechish
- jamiyat manfaatlarini hisobga olish

Olim o'z tadqiqot natijalari orqali jamiyatga zarar yetkazmasligi kerak. Masalan, noto'g'ri ilmiy xulosa katta ijtimoiy muammolarga olib kelishi mumkin.

4. Erkinlik va mas'uliyat o'rtasidagi muvozanat

Ilmiy faoliyatda erkinlik va mas'uliyat o'zaro chambarchas bog'liq tushunchalardir. Faqat erkinlik bo'lib, mas'uliyat bo'lmasa, ilmiy faoliyat tartibsizlikka olib keladi. Aksincha, haddan tashqari nazorat va cheklovlar erkin fikrlashni susaytiradi.

Shuning uchun ilmiy tadqiqotda muvozanatni saqlash muhimdir. Bu muvozanat quyidagi tamoyillar asosida ta'minlanadi:

- ilmiy etikaga rioya qilish
- qonuniy me'yorlarga amal qilish
- ijtimoiy manfaatlarni hisobga olish

5. Ilmiy etik me'yorlar va halollik tamoyillari

Ilmiy etika – bu olimlarning faoliyatini tartibga soluvchi axloqiy me'yorlar majmuidir. U quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- haqiqatga sodiqlik
- halollik
- obyektivlik
- boshqalarning mehnatini hurmat qilish

Ilmiy halollik – bu ma'lumotlarni soxtalashtirmaslik, natijalarni yashirmaslik va plagiatdan voz kechishdir. Bu tamoyillar buzilgan taqdirda ilm-fanning obro'si pasayadi.

6. Zamonaviy ilm-fanda olimning ijtimoiy javobgarligi

Bugungi kunda ilm-fan jamiyat hayotining barcha sohalariga kirib borgan. Shuning uchun olimning ijtimoiy javobgarligi yanada ortgan. Ayniqsa quyidagi yo'nalishlarda bu yaqqol ko'zga tashlanadi:

- ekologik muammolar
- biotexnologiya
- sun'iy intellekt
- tibbiyot

Olim o'z tadqiqotining jamiyatga qanday ta'sir qilishini oldindan baholashi lozim.

7. Ilmiy tadqiqot natijalarining jamiyatga ta'siri

Ilmiy tadqiqot natijalari jamiyat taraqqiyotiga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ijobiy ta'sirlar quyidagilardan iborat:

- yangi texnologiyalar yaratilishi
- hayot sifatining yaxshilanishi
- iqtisodiy rivojlanish

Salbiy ta'sirlar esa noto'g'ri yoki mas'uliyatsiz ilmiy faoliyat natijasida yuzaga keladi.

Xulosa

Ilmiy tadqiqot jarayonida olim erkinligi va mas'uliyati o'zaro uyg'un holda mavjud bo'lishi zarur. Erkinlik ilm-fan taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lsa, mas'uliyat uning to'g'ri yo'nalishda rivojlanishini ta'minlaydi.

Olim nafaqat bilim yaratuvchi, balki jamiyat oldida javobgar shaxs hamdir. Shuning uchun har bir ilmiy tadqiqot axloqiy, ijtimoiy va huquqiy me'yorlarga asoslangan bo'lishi kerak.

Zamonaviy davrda ilm-fanning ta'siri ortib borayotgan bir paytda, olimlarning mas'uliyati yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ilmiy faoliyat faqat natija emas, balki uning oqibatlarini ham hisobga olgan holda olib borilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 176 b.
2. To'xtaxodjayev N. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2010. – 320 b.
3. Fayzullayev O. Falsafa asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2012. – 256 b.
4. Yo'ldoshev J. Ilmiy tadqiqot metodologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015. – 240 b.
5. Abduqodirov A. Ilmiy ijod asoslari. – Toshkent: Tafakkur, 2018. – 200 b.
6. Karl Popper. The Logic of Scientific Discovery. – London: Routledge, 2002. – 480 p.
7. Thomas Kuhn. The Structure of Scientific Revolutions. – Chicago: University of Chicago Press, 2012. – 264 p.